

Pobresa energètica i pandèmia covid-19

Text: Stephanie Victoria Ascencio Serrato, Clara Esteve Jordà i Isabel Vilaseca Boixareu.

Activistes d'Enginyeries Sense Fronteres i l'Aliança contra la Pobresa Energètica.

Sens dubte, l'emergència sanitària provocada per la pandèmia de la covid-19 ha agreujat la pobresa energètica. En les línies següents intentarem visibilitzar-ne els impactes a l'hora d'accedir als subministraments bàsics, i també reflexionarem sobre els reptes i desafiaments que afronta la pobresa energètica davant de situacions d'emergència.

EL DRET A UN HABITATGE DIGNE I LA POBRESA ENERGÈTICA

El dret a un habitatge digne preveu, entre altres qüestions, la garantia d'accés a l'aigua, la llum i el gas, els quals són indispensables per tenir un nivell de vida adequat. Es tracta d'un dret reconegut al Pacte internacional de drets econòmics, socials i culturals, (art. 11, paràgraf 1) i en la Declaració universal de drets humans (art. 25.1). En l'àmbit estatal, el dret a un habitatge digne ha quedat recollit a l'article 47 de la Constitució i, en l'àmbit català, a l'article 26 de l'Estatut d'autonomia.

La pobresa energètica pot ser entesa de diverses maneres segons el context social. Es tracta d'un fenomen que afecta tots els contextos i països, encara que de forma diferent. Per als països llatinoamericans, per exemple, es relaciona amb la dificultat o manca d'accés als subministraments bàsics: la llum, l'aigua i el gas. Per a països considerats amb alts ingressos, com Espanya, la pobresa energètica sol ser entesa com la dificultat per pagar o fer front a les factures d'aigua, llum i gas, i la impossibilitat d'utilitzar dignament aquests subministraments bàsics. Em aquest sentit, d'acord amb l'indicador LIHC, s'estima que de mitjana un 8,3% de les llars espanyoles es van trobar en situació de pobresa energètica durant el període 2011-17.

Les causes de la pobresa energètica i la magnitud dels efectes que té estan associats a diversos factors. Evidentment, la situació de vulnerabilitat social i el risc d'exclusió residencial de les persones, així com l'estat dels edificis, són factors rellevants, però no els únics. La causa principal i estructural de la pobresa energètica té a veure amb l'actual model econòmic i energètic, en el qual es prioritzen els beneficis econòmics de les empreses subministradores, per sobre de les necessitats socials. Una conseqüència del model energètic vigent ha estat la privatització gradual dels subministraments essencials, que ha suposat l'augment del preu de les factures, al mateix temps que els ingressos de la població anaven disminuint.

“Una conseqüència del model energètic vigent, el qual prioritza els beneficis econòmics de les empreses subministradores, ha estat la privatització gradual dels subministraments essencials i l'augment del preu de les factures”

LA PANDÈMIA I LES MESURES PER AFRONTAR-LA: IMPACTES DESIGUALS I HORIZONS

Des que brot de la covid-19 va ser declarat per l'Organització Mundial de la Salut (OMS) com una emergència de salut pública de rellevància mundial, en cosa de pocs mesos s'han

posat en evidència les febleses de l'estat social acumulades en l'última dècada. El primer sector que es va veure afectat i sobrepassat va ser el sanitari, molt minvat per les retallades aplicades des de la crisi financera. Així mateix, com a efecte dòmino, les conseqüències d'aquesta pandèmia s'han anat expandint a poc a poc cap a altres sectors, com el dels serveis socials.

“En pocs mesos s'han posat en evidència les febleses de l'estat social acumulades en l'última dècada”

Com passa amb totes les crisis del capitalisme, els impactes de la pandèmia, i sobretot de les mesures que s'han adoptat per frenar-la, tenen un clar biaix de classe social. El confinament, a priori una mesura més que raonable que optava per aturar la maquinària productivista per posar la vida al centre, ha impactat de manera desigual entre la població. Particularment ha tingut pitjors conseqüències en aquelles persones i famílies que prèviament a la crisi sanitària i la pandèmia ja es trobaven en situació de vulnerabilitat i risc d'exclusió residencial, la qual cosa ha fet agreujar la seva situació.

En el mateix context vèiem també, però, com es conreaven noves consciències, sensibilitats i valors que obrien esperances i horitzons criticocreatius cap a noves formes de relacionar-nos i d'habitar el món. En aquest sentit, han adquirit un paper rellevant la consciència sobre la fragilitat del sistema, la vulnerabilitat de les persones, el valor de la salut mental o la importància de les condicions dels habitatges per desplegar una vida digna.

L'IMPACTE DE LA PANDÈMIA EN LA POBRESA ENERGÈTICA A ESPANYA I CATALUNYA

Entre les principals conseqüències d'aquesta crisi i de les mesures preses, podem esmentar:

- **L'endeutament per la falta de pagament de les factures.** Davant la impossibilitat de sortir a treballar o la caiguda de l'ocupació, els ingressos de les llars s'han reduït dràsticament i, amb això, les famílies s'han vist incapaces de seguir pagant el lloguer i les factures dels subministraments. A més, les factures de la llum, aigua i gas van augmentar durant el confinament, perquè se'n consumia més, ja que aquestes despeses es van traslladar de la feina a la llar.
- **Problemes de salut associats a la manca d'accés a llum i aigua.** La pobresa energètica també es relaciona amb la capacitat de mantenir una llar en condicions adequades per a la salut. Amb la dificultat per accedir als subministraments bàsics, les famílies s'han vist impossibilitades de

mantenir l'escalfor de les cases durant l'època de fred i fresques a l'estiu, a banda que a l'estiu el risc d'emmalaltir per consumir aliments en mal estat s'agreuja. Igualment, l'impossibilitat de pagar les factures o l'amenaça d'un tall de subministrament a curt termini repercuteix en la salut mental i emocional de les famílies i és causa d'ansietat i estrès.

- **Desigualtats en l'accés a fonts d'energia i aigua.** Una de les mesures adoptades a causa de la crisi en moltes ciutats, va ser tancar fonts públiques d'aigua, les quals eren la principal font d'abastament de moltes famílies. Amb les prohibicions de sortir i el tall d'aquesta font d'abastament es deixava moltes persones indefenses davant la covid-19. Particularment en aquest context de crisi sanitària, l'aigua era més important que mai per mantenir les consignes de neteja personal i desinfecció de les llars.
- **L'increment en la desigualtat de les dones.** La pobresa energètica té nom de dona. El fet de tenir menys ingressos i més càrregues familiars que els homes són els principals factors que agreugen la bretxa de gènere en l'àmbit de la pobresa energètica. Segons l'informe *Gender Perspective on Access to Energy in the EU*, redactat pel Parlament Europeu, un 15% de les espanyoles dediquen més del 10% dels seus ingressos anuals a pagar les factures de l'energia. En el cas de les dones més grans de 65 anys, el 26% hi dediquen més d'aquest 10% de les seves pensions, per sobre de la mitjana total de la Unió Europea. Així mateix, la vulnerabilitat associada a la pobresa energètica augmenta fins al 51,2% en les llars monoparentals, configurades per una dona amb un o més fills a càrrec. La situació de pobresa energètica té, al seu torn, conseqüències econòmiques, físiques, socials i psicològiques en les afectades que augmenten les desigualtats.

“La vulnerabilitat associada a la pobresa energètica augmenta fins al 51,2% en les llars monoparentals configurades per una dona amb un o més fills a càrrec”

ELS REPTES DE LA POBRESA ENERGÈTICA DAVANT LA CRISI DEL CORONAVIRUS. REFLEXIONS SOBRE L'EXPERIÈNCIA DE L'ALIANÇA CONTRA LA POBRESA ENERGÈTICA (APE)

En el paquet de mesures socials que va aprovar el Govern espanyol en el context del confinament, trobem algunes mesures dirigides a fer front a la pobresa energètica. Una d'elles va ser la moratòria de tall dels subministraments durant l'estat d'alarma, estesa fins al 30 de setembre de 2020. Aquesta moratòria impedeix que les llars es quedin sense aigua, llum i gas en cas d'impagament. No obstant això, aquesta mesura és insuficient. En primer lloc, perquè només durava un període concret i, en segon lloc, perquè la mesura no tracta el problema de l'endeutament acumulat amb les companyies com a conseqüència dels impagaments, en un context en què és molt probable que la situació econòmica no millori, com a mínim a curt termini.

A Catalunya, des de la vigència de la Llei 24/2015, sobre emergència de l'habitatge i pobresa energètica, en principi les persones que no poden pagar les factures per motius de vulnerabilitat social estan protegides davant els talls a través de l'anomenat principi de precaució, que impedeix a les companyies efectuar qualsevol tall quan les persones acreditin estar en risc d'exclusió residencial, i mentre duri aquesta situació. Aquesta norma és molt més protectora que l'estatal i supleix, doncs, el problema de la temporalitat de la moratòria prevista per l'estat de l'arma, però deixa igualment de banda el problema de l'endeutament acumulat. És per això que la condonació del deute per part de les companyies subministradores ha estat una de les reivindicacions prioritàries de l'Aliança contra la Pobresa Energètica en els darrers anys.

“La condonació del deute per part de les companyies subministradores ha estat una de les reivindicacions prioritàries de l'Aliança contra la Pobresa Energètica”

La llei catalana, resultat de l'esforç de molts moviments socials que la van impulsar a través d'una iniciativa legislativa popular, conté mesures protectores molt avançades, però alhora en els darrers anys ha revelat algunes limitacions importants que s'han fet especialment paleses durant el període de confinament. A banda de la qüestió del deute, un dels problemes més greus és que les persones que ocupen habitatges en precari no poden accedir als subministraments. Com que no hi ha cap legislació que garanteixi l'accés regular als subministraments per a aquestes persones, moltes sovint es veuen obligades a accedir-hi de forma irregular, amb els riscos que això comporta. En l'àmbit del subministrament d'aigua, gràcies en part al fet que la titularitat del servei recau en els ajuntaments i, sobretot, gràcies a la pressió política dels moviments socials, s'ha aconseguit que alguns ajuntaments estableixin protocols per instal·lar comptadors socials provisionals en llars ocupades en precari per persones en risc d'exclusió residencial.

Ara bé, aquesta pràctica no s'està generalitzant de forma pacífica a tots els municipis. En alguns no s'implementa per desconeixement; en d'altres, per voluntat expressa dels mateixos ajuntaments, i en unes altres, tot i existir una voluntat po-

lítica manifesta d'incorporar-hi aquest protocol, el pes de les càrregues burocràtiques i la poca cooperació de les empreses subministradores s'imposen a aquesta voluntat. Aquest últim punt posa en evidència d'una manera flagrant la necessitat que aquests serveis essencials s'han de gestionar manera pública i democràtica.

Amb l'augment del nombre de casos que necessiten atenció urgent, el col·lapse dels serveis socials és cada cop una possibilitat més probable, raó per la qual és fonamental revisar els mecanismes d'atenció a la població en situació de vulnerabilitat, establir protocols de resposta i seguiment per garantir el compliment d'aquest dret, reforçar aquest servei davant les emergències i dotar-lo de més recursos.

Les empreses de subministraments han d'assumir més responsabilitat social, atès que els seus beneficis econòmics se segueixen expandint, fins i tot davant la crisi. Durant el primer trimestre de 2020 (coincidint amb l'esclat de la pandèmia), Endesa va obtenir un benefici net de 844 milions d'euros, un 59% més que el mateix període de l'any anterior. És per això que, des de l'APE, s'insisteix en el fet que siguin les empreses i no pas les administracions públiques les que assumeixin el deute acumulat, xifrat per Endesa en 26 milions d'euros (una ínfima part dels seus beneficis).

D'aquesta manera, podem concloure que totes les decisions que es prenguin a partir d'ara hauran de ser sensibles a les desigualtats persistents, tenir en compte les implicacions de classe i gènere, amb la finalitat de no incrementar-les, i aprofitar el repte de la pandèmia com una oportunitat per visibilitzar-les i combatre-les. ■

Referències:

- Llei 24/2015, del 29 de juliol, de mesures urgents per afrontar l'emergència en l'àmbit de l'habitatge i la pobresa energètica.
- Enginyeria Sense Fronteres (2017). *Pobresa energètica i models de gestió de l'aigua i l'energia a la UE. Cap a la garantia del dret universal als subministraments bàsics*. Disponible a: <https://esf-cat.org/wp-content/uploads/2017/03/ESFeres16-Pobresa-Energetica-Models-de-Gestio.pdf>
- Enginyeria Sense Fronteres (2017). *ESFeres17: Desigualtat de gènere i pobresa energètica. Un factor de risc oblidat*. Disponible a: <https://esf-cat.org/wp-content/uploads/2017/03/ESFeres17-Desigualtat-de-genero-i-pobresa-energetica.pdf>
- Pacto internacional de derechos económicos, sociales y culturales. Disponible a: <https://www.ohchr.org/SP/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>
- Institut Català d'Avaluació de Polítiques Públiques (IVALUA) (2016). *Estimació de la pobresa energètica a Catalunya*. Disponible a: https://xarxanet.org/sites/default/files/ivalua_estimacio_pobresa_energetica.pdf
- Estrategia nacional contra la pobreza energética (2019-2024). Disponible a: https://www.miteco.gob.es/es/prensa/estrategianacionalcontrapobreaenergetica2019-2024_tcm30-496282.pdf
- Aliança contra la Pobresa Energètica. *En plena pandèmia, Endesa segueix exigint que la mita de la deuda acumulada se cubra con fondos públicos*. 28 de julio de 2020. Disponible a: <https://pobresaenergetica.es/es/2020/07/28/en-plena-pandemia-endesa-sigue-exigiendo-que-la-mitad-de-la-deuda-acumulada-se-cubra-con-fondos-publicos/>
- Costa-Campi, Mª Teresa; Jové-Llopis, Elisenda i Trujillo-Baute, Elisa, *La pobreza energética en España. Aproximación desde una perspectiva de ingresos* (2019). Fundación Naturgy i Cátedra de Sostenibilidad Energética, núm. 32. Disponible a: https://ieb.ub.edu/wp-content/uploads/2020/02/Estudio-pobreza-energetica_jeb-ub_fundacion-naturgy.pdf